

A zöld elefánt*

Amikor az ikrek háromévesek lettek, Izsák vett egy gramofont. A pénteki ünnepestéken elindította a forgattyúval, és lejátszott egy-két zsidó dalt, pár korabeli sláger. Ráhel halászlét tálalt, néha egy kis fehérbor is akadt, és miután ivott belőle egy keveset, a gramofonzene kíséretére énekelni kezdett. A szombat ünnep lett volna, de Izsáknak és Ráhelnek dolga volt. Egy bádogteknőt állítottak a szoba közepére, a kályhán melegített, több fazéknyi vízzel megtöltötték, és megfürdették a gyerekeket. A fiúk visítotak, fröcskölték a vizet, Izsák pedig azt vizslatta, látni-e valami jelet, amely igazolja hozzájuk fűzött várakozásait.

„Vajon mire jutnak az életben?” – kérdezte magában.

*

Egy keresztény üzletben megvette az anyagot. Otthon kiterítette az asztalra a sárga szatént, keresett egy kartondarabot. Kivágott egy háromszöget, ráhelyezte a selyemre, kivágta azt is. A többi Ráhel dolga volt: a két háromszöget ellentétes irányú csúcspok egymásra illesztve Dávid-csillagot varrt. A mértani alakzat rejtélyében most a családja sorsa dőlt el. Háromszor ismételte meg a műveletet, végül annyi Dávid-csillag készült, hogy föltűzze a maga, a férje és a gyermekei mellére. Egy új törvény előírta: a zsidóknak sárga csillagot kell viselniük, hogy bármikor fel lehessen ismereni őket. Izsák nem nagyon ijedt meg a faji törvénytől. „Én sosem titkoltam, hogy zsidó vagyok”, mondta. A megaláztatásból ünnepet csinált: fényképészhez vitte a családját. Oltalmazólag gyermekei vállára tette a kezét, és enyhén Ráhel felé hajolt, aki elővett a zsebéből egy durva kefé, megigazította vele a gyerekek haját, majd elnézett a fényképezőgép fölé, bele a sötétségbe.

Néhány nap múlva Izsákot behívták a kerületi rendőrkapitányságra. Megparancsolták, hogy vegyen ingyenmunkát a haza javára, amely oly nagylelkűen vendégül látta születésétől fogva.

„A szolgálat, jaj de szép, mind zsidók, talán azért”, énekeltek az újoncok a bűdös vagonokban, miközben vitték őket Erdély, a Horthy admirális által visszahódított és Galeazzo Ciano olasz miniszter rendeletével Magyarországhoz csatolt

terület felé. Izsáknak ismét a kötőrőmesterség jutott – ezt a megaláztatást rótt ki rá az Örökkévaló – legyen áldott a neve –, mindahányszor éreztetni akarta szigorát. Emléknek a Dávid-csillagos fényképeket tette el a családjáról. Csak néhány dolgot vihetett magával a munkaszolgálatba: pár ruhadarabot, hosszú gyapjúalsót, amit Ráhel vett neki, három pulóvert meg valami élelmet: lekvárt, egy sült libamájat. Egyébiránt meg volt győződve róla, hogy a dolog nem sokáig, talán néhány hónapig ha eltart. „Ugyan milyen munkát végeznének a zsidók? – mondogatta. – Mind kereskedő és kisiparos, izmuk alig, törődöttek, állandóan betegek”, és elnézte barátját, Klein Sándort, a sérvvel és örök köhögéssel megvert, hallgatag, sovány szabót.

Am az út, a munkaszolgálat több mint két évet elvett az életéből. Izsák szürke, feneketlen mélységnek érezte Erdélyt, mely mozdulatlan türellemmel várta, hogy elnyelje az egész világot: egy cél és idő nélküli világot. A munka kemény volt, a parasztok pedig közönyösek a szenvedései iránt. Ébresztő hajnali ötkor, névsorolvasás, menetelés a fejtésig, silány étkezés. Havonta egyszer – a megengedett időnként – csomag érkezett Ráhelről, benne ruhanemű és ennivaló. Izsák minden élelmiszert precízen kimért adagokra osztott. A kenyeret, amit a táborban kapott, elcserélte a társával. Egy adag kenyér két cigarettát ért. A cigarettákat általában három részre vágta, és kétóránként szívta el őket. Ez maradt az egyetlen élvezete azokban a hónapokban. „Ha valaki már egy cigarettát sem engedhet meg magának, élnie sem érdemes” – mondogatta a társainak, akik fölrották neki szenvedélyét. Ráhelnek háromszor-négyszer sikerült belesütnie a süteményekbe néhány bankjegyet. Ezeket Izsák kizárólag cigarettára költötte. Amikor otthon, Budapesten is fogyni kezdett a pénz és az élelem, Izsák megpróbált segíteni magán: már ideje megtanulta, hogyan kell felvagni a nyersdohányt, elkeverni más növények leveleivel, és csomagolópapírból cigarettát sodorni.

Budapesten a faji törvények egyre szigorodtak, a németek bevonulásával pedig megkezdődtek az üldözések. Egy nap az utcán és a házakban összefogták a nyolcadik kerületi zsidókat, és kivittek őket a lóversenypályára. Nyomorult, szürke alakok sora hullámozott csöndesen az utcákon, mellükön Dávid-csillaggal, náci örök kíséretében.

*Részlet az azonos című regényből

A járókelők kiköptek. Néhányan szánakozó tekintettel fordultak utánuk. A gyermekekből, asszonyokból és öregekből álló menet tereken és síneken haladt át, megállítva a forgalmat. A nyegyed szinte teljesen kiürült. Ráhel Sherman nyomdászra, férjének egyetlen barátjára bízta magát, aki otthon maradt, mert már túl volt a hatvanon, és Grün Miska bácsira, de úgy tűnt, ő inkább önmagára vigyázott, mint másokra, és segítség helyett jobbra csak szitkozódott. A tömeg egyik részét először a Népszínház utcába vezették. Aztán, ki tudja, miért, őket is a lóversenypályára irányították. Ráhel ott találkozott Shermannel. Egy puskatos vérző sebet ütött a tarkóján. „Megverték, de nem tesz semmit – mondta halkán Sherman. – Nem súlyos.” Átfogta a gyerekek vállát, és a lóversenypálya egy olyan pontjára vitte őket, ahol egy katona kockacukrot osztogatott. „Jenő bácsi, mi lesz velünk?” – kérdezte sírva Ráhel. A nyomdász nem tudott felelni.

Két nap múlva hazaküldték a zsidókat. A végző megoldás főpróbája egyelőre félbemaradt, a magyarok nem tudtak mit kezdeni az erőtlenség tömegével, a németek pedig még nem voltak a hatalom teljes birtokában. Ekkor Ráhel elhatározta, hogy elfogadja Miska bácsi javaslatát. Kitérni – nincs más lehetőség. Ki kell keresztelkedni, kereszténynek kell lenni –, így majd a gyerekek megmenekülnek, és talán ő maga meg a többiek is.

A katekizmus-tanfolyamokat a Nagyfuvaros utcában tartották egy szürke épületben, nem messze a zsinagógától. Kegyes és türelmes hölgyek magyarázták hetente kétszer a zsidó gyerekeknek Jézus nagyságát és a katolikus hit szépségét. Úgy gondolták, épp itt az ideje, hogy meghódítsanak néhány még ártatlan lelket, és átadják az örök üdvösségnek. Azzal valószínűleg ők sem ártathatták magukat, hogy földi életüket megmenetik. Hangjuk lágy volt, arcuk mosolygós. Takaros ruháik szöges ellentétben álltak a zsidó anyák kopottas megjelenésével, akik azért hozták fiaikat, hogy azok elindulhassanak a hittagadás és az üdvözülés útján. Ám e hölgyek szava nem tudott behatolni a gyermekek agyába és szívébe. Sámuel és Benjámint rendszeresen járt katekizmusra, és csak azt várták, hogy Miska bácsi minden lecke után hozzon nekik egy süteménymaradékokkal teli papírtölcsért. Ha a kicsik keresztények lesznek, talán a rokonaik is jobb elbánásban részesülnek – gondolta Miska, miközben nézte, hogyan tömik magukba a gyerekek a süteményt. Miska, Ráhel nagybátyja azokban a hónapokban egy olyan ember tulajdonában levő édességgyárban dolgozott, aki toleráns volt a zsidókkal szemben.

Később úgy felpörögtek az események, hogy füstbe ment a nyolcadik kerületi kegyes asszonyok igyekezete. Nem az áttérések ideje volt az. A katekizmus-tanfolyamok félbeszakadtak, a zsidó gyerekek zsidók maradtak, ki-ki a maga sorsára hagyva.

Izsák minderről csak azután értesült, hogy visszatért Budapestre (és akkor már a – katolikus, protestáns vagy zsidó – hitkérdések nem voltak rá semmi hatással). Korábban csak azt sikerült megtudnia és megértenie, hogy a zsidókra nagyon csúnya idők következnek. Budapestről nem érkeztek sem levelek, sem csomagok, a munkaszolgálatban pedig napról napra nőtt az örök szigorúsága és arroganciája. „Hol vannak a fiaim, hol vannak a reményeim” – mondogatta magában Izsák, mintha zsoltárt recitálna. Míg nem az egyik óra, akinek sikerült elnyernie a jóindulatát, mert megtanította olvasni, bizalmasan nem közölte vele: „Két nap múlva indultok.” „Hova?” – kérdezte Izsák meglepetten. „Mit tudom én, Németországba!” „Minek?” „Most a németek parancsolnak, nálunk is.”

A zsidóknak, még a nyolcadik kerület utolsó zsidójának sem lehettek kételyeik.

Németországba indulni más volt, mint a munkaszolgálatba indulni. A táborról táborra, faluról falura, országról országra rejtelmesen utazó hírek világosan elmondták Magyarországra hatszáz ezer zsidójának, mit jelent „Németországba indulni”. Németország a földi poklot jelentette.

Aznap éjjel Izsák nem aludt. Hajnalban kivette a matracból a pénzt, amit korábban sikerült belerejtenie. Figyelmeztette Klein szabót és Sherman Tibort, a nyomdász fiát, hogy álljanak készenlétben.

„Meg kell szöknünk, különben végünk – mondta. – Megtudtam, hogy Németországba visznek minket.”

„Mit akarsz csinálni?” – kérdezte Klein.

„Meglógni. Velem jössz?”

„Ha elfognak minket, megölnék.”

„Tehát Németországban akarsz megdőglenni?”

„Félek. Nem vagyok rá képes.”

Izsák egy óráig gyözködte Kleint, hasztalan. A szabó félelme erősebb volt életösztönénél.

Leszállt az éj, Izsák szemére pedig sötétség ereszkedett, mely feketéből lassan-lassan szürkésre, majd hosszú idő múltán zöldesre változott. Szörnyű hang – valami éles nyikorgás-, vagy szörnyű, rekedt kiáltásféle – rázta meg a hálótermet. Izsák felriadt, és még mindig ott visszhangzott benne a szörnyű hang, melyet már gyermekkorában is hallott, egy vasárnap reggelen... Állati hang volt, „egy farkas”, gondolta Izsák, de körös-körül jó néhány farkas akadt, és egészen más volt az üvöltésük. Izsák, még a szörnyű benyomás hatása alatt azt kérdezte magától, vajon milyen sors jutott apjának és mamájának, és egész éjjel rájuk gondolt. Csak hajnalban lépett ki a homályos emlékek búvköréből: „Még nem fejeztem be. Nekem élnem kell” – hajtogatta magában.

Hajnalban, miközben a munkahelyre vitték őket, Izsák kilépett a zsidók közül, és bevette magát egy út menti ligetbe. A nyomdász fia szemrebbetés nélkül követte. Kleinnek nem használt a szó: Izsák megragadta, és erőszakkal cipelte magával.

„Gyere, te átkozott beszari” – suttogta a fülébe.

A három ember eltűnt a hajnali szürkületben. Fél óra múlva egy barát, egy paraszt házában kopogtattak. Izsák az összes pénzt, ami a zsebében volt, odaadta neki. Cserébe három ócska zubbonyt kapott, magának és a másik két szökevénynek.

Elég volt ahhoz, hogy elvegyüljenek egy nyomorúságos, véres föld népe között. „Hosszú az orrotok, felismernek benneteket” – mondta a paraszt félig tréfásan, félig komolyan, miközben már tuszkolta is őket kifelé, nehogy veszélybe sodorja magát. „Ne mondj hülyeségeket – vágta rá Izsák. – Nincs ormány az arcom közepén. Várnak a gyerekeim, értük mindent megteszek.” A paraszt türelmetlenkedett: „Jól van, jól van, csak menj már” – mondta, és gyorsan becsukta az ajtót.

Két hét múlva Izsák Pesten volt. Találtak neki hamis igazolványt és munkát: betegszállító lett egy kórházban. A sebesültek, betegek, haldoklók ott gurultak előtte a tolókokokra fektetve, nyomorultul, remény nélkül.

Az övéiről közvetve kapott híreket. Ráhel a gettóba került, amelyet a németek építettek Budapesten, a gyerekeket pedig a Nagyfuvaros utcai templomban helyezték el, a svéd király oltalma alá – egy nagy, aranyban fizetett összeg ellenében.

Úgy látszott, a gyerekek biztonságban vannak a kerület menedékké átalakított templomában, több tucat kereskedő gyermekeivel együtt. A németek mindig megtorpantak az épület kapuja előtt, mint ha egy mások számára láthatatlan fal emelkedett volna ott. A pénz hatalma állította meg őket. A háború utolsó telén az a kis Noé bárkája börtönné vált. A gyerekeknek nem jutott semmi ennivaló kockalevesen és a pincében túl sokáig tárolt, romlott ételeken kívül. Nem volt vizük sem: az emberi ellenség-től megmenekültek, de svábbogarak, tetvek és bolhák támadták meg őket. Budapest felszabadulása előtt néhány nappal kiürítették a templomot. Néhány apróság a halálát lelte menekülés közben, a bomba-, ágyú- és gránátosóban, a visszavonuló német és a nyugat felé haladó orosz hadsereg végső harcában.

Izsák csonttá-bőrré fogyva, tetvesen kapta vissza fiait. „Tessék, tessék! Éppúgy néznek ki, mint Dávid, a nagy király!” – mondta végtelen dühvel. Megtalálta Ráhelt a gettóban, mozdulatlan volt és néma. Megrázta, megsimogatta. Aztán erőszakkal felrángatta. „Mit csinálsz? Várnak a gyerekek” – kiáltott rá. Ráhel hagyta, hogy hazavonszolja.

A szülei sorsát, akiket lágerbe vittek és megölték, csak később tudta meg. „Áldott legyen a nyugalom, és áldottak az álmaid, apám” – volt ereje elmondani, amikor megkapta a hírt. Sírt, és megesküdtött, soha többé nem lépi át a templom küszöbét.

*

Egy vasárnap – a város még magán viselte az ostrom sebeit, a lebontott utcákat, leomlott házszorokat – a játékosok újra találkoztak az asztal

körül. Sherman nyomdász egy pakli, a véletlentől megmentett, túlélő kártyát tartott a kezében, tökökkel, szívekkel, makkokkal, levelekkel és Tell Vilmos képmásával.

Csodálkozva nézték egymást. Most beszéltek meg először hat év háború, üldöztetés, halál eseményeit. Mindenkinél akadt elmesélnivalója, megrázó története, mulatságos emléke az immár távolinak tűnő, szörnyű időszakról. Jelenlétükben, abban, hogy ott ültek az asztalnál, meséltek és vitatkoztak, benne volt megmenekülésük titka.

Grün Miska, a pocakos orosz, diadalittasan beszélt. Igen, az arany, ahogy előre sejtette, jó volt valamire. Csak három súlyos karkötőt kellett egy ór kezébe csúsztatnia, hogy megmeneküljön a deportálástól. Egy nyaklánc és egy feszület rábirta mélyen vallásos szomszédnőjét, adjon neki szállást egy kis időre. Később, a háború legvéresebb időszakához közeledve, minden szívességnek megnőtt az ára. A végén már egy tál meleg étel egy gyűrűt ért. De ő elegendő aranytárgyat gyűjtött össze, hogy megmeneküljön. És ahhoz is, hogy új életet kezdjen – vallotta be, de meg is bánta azon nyomban –, és valami üzletbe fogjon.

Jenő nem tudott mihez kezdeni a biztosítási kötvényeivel. A társaságok nem fizettek a háború okozta károkért – nagyon nehezen felmérhető esemény, állították az ügyfeleknek kiküldött hivatalos levélben, és túl súlyos ahhoz, hogy a biztosítók hatáskörébe tartozzék. Egyébként ő maga sem tudta volna felmérni és kiszámítani a károkat: a sok hónapnyi szenvedést, azt, hogy a náci a fejét ütötték a löversenypályán, hogy elvesztette a munkáját. És a kis nyomdáért, amelyet darabjaira vetett szét egy robbanás, miféle kártérítést kaphatott? A szép sorban fiókokba rakott betűk ezerfelé röppültek, az ember számára megfajthetetlen szavakat írva az úrbe. A nyomdának volt ugyan megállapítható értéke, de nem lehetett háborús károk ellen biztosítani. Tibor tűnt a legkiábrándultabbnak közöttük. A nyomdához nagy reményeket fűzött, és most, miután ifjú éveit elszálltak Erdély bányáiban, nem tudta, majd' harminc évesen hogyan kezdje újra az életét.

Egy hely üresen maradt a játékasztalnál. Weiss Béla, a taxis elvesztette a játszómáját. Teste most egy auschwitz-i közös sírban feküdt, lelke pedig, legalábbis a régi zsidó legendák szerint, az első lépéseket tette a hosszú földöntúli úton, az égi palota lépcsőfokain, az isteni igazságszolgáltatás labirintusában, a teremtett világ végtelen úrében, ahol minden végtelen lassúsággal és hihetetlen gyorsasággal mozog.

A túlélők tekintete, eltűnt barátjukra emlékezve, egy pillanatig a semmibe meredt. Úgy érezték, egy árnyék suhan át a szobán, ott, ahol a Sherman kezéből kicsúszott kártyák hevernek, megérinti az asztal csupasz felületét, és mint jól ismert, kedves tárgyakat, megsimogat minden egyes kártya-

lapot. Aztán Miska fogta a paklit, megkeverte, és elkezdte a partit.

Weiss helyére hamarosan Klein Sándor ült, a szabó, akit Izsák megmentett Erdélyben.

A háborús éveket számára csönd és feledés takarta. Hogyan is viselhette volna el másképp Klein feleségének és gyermekeinek, egy kisfiúnak és egy kislánynak az elvesztését, akik Bergen-Belsen krematóriumában váltak füstté? Miska hiába próbálta faggatni a kártyapartik előtt és után. Klein, ha meghallotta a kérdést, némán és riadtan nézett körbe, nyugtalan pupillával és sűrűn pislogva, mintha ismeretlen városban vagy idegen országban, vagy valami álomvilágban járna. Miska úgy gondolta, idővel ez majd elmúlik. Ám Klein viselkedése hosszú hónapokig változatlan maradt.

Izsák felhagyott a háborús számvetéssel, nem mérlegelte már, ki vesztett, ki menekült meg. Most ott voltak mellette a fiai. Ahogy eddig is, igyekezett a legnagyobb hasznot húzni egy olyan helyzetből, ami kevés azonnali ígéretet tartogatott. Feleségével, Ráhellel élelemért és áruért rótt a nyolcadik kerület utcáit. A kövezetet törmelék borította, az utcákon rothadó hús szaga terjengett. Járőröző szovjet és amerikai katonák kutatták a várost, az üzletek kirakatai betörve, és szinte mind üresen ásítóztak. Izsák és Ráhel a belső udvarokban, a titkos raktárakban, a nehezen megtalálható üzletekben keresgéltek. Ruhaneműt vittek haza a gyerekeknek, és mindenféle, romok közül előbukkant árut. Ami nem bizonyult azonnal hasznosnak, jó volt cseretárgynak. Az orosz katonák aranyórákat akartak, és cserébe ételt adtak, az amerikaiaknak csokoládéjuk és cigarettájuk volt, és csecsebecsüket, emléktárgyakat kértek. Kondenzált tejet, tojásport, kakaót és margarint osztott ki zsákszámba ingyen a nemzetközi zsidó szervezet. Izsák egy héten egyszer fölkereste a szervezet hivatalát, és négy csomagot hozott haza – egyet-egyét a család minden tagjának.

A Teleky tér újra megtelt kereskedőkkel. Elnyűtt kabátos, sápadt arcú emberek érkeztek lopva, hogy fekete kenyeret és orosz katonáktól szerzett élelmiszer-fejadagokat kínáljanak a járókelőknek. Beindult a nagy cserekerék: tűzkő, tábla csokoládé, tű, amerikai cigarettacsomag bukkant fel egy tenyeren, és tűnt el gyorsan egy kabátzsebben. Megérkeztek a használtruha- és -cipőárusok, összecsukható asztalok, rögtönzött eladópultok tűntek fel, rajtuk borotvaszappan és penge, cipőfűző, lakat, rádiókészülék, olló, szaharin cukorbetegeknek, biztosítótű, kés és kanál, szög és kalapács, gramofon, kalap, gomb, borotva, ceruza: csupa olyan áru, ami a háború hat éve alatt hiánycikk volt, mert átadták helyüket a revolvereknek, bombáknak, tankoknak, ágyúknak. Izsák szaladt hatalmas tétel borotvapengét és -szappant venni.

Az áruérséggel együtt az árak is nőttek, és úgy tetszett, a pénz értéke ismét napról napra, óráról órára

csökken. De Izsák most már tudta, hogyan kell viselkedni. Mintha égett volna a pénz a keze között. Felöltöket, cipőket, kabátokat adott és vett percek alatt.

Hat hónapnyi fáradozás után Izsák és Ráhel olyan gazdagságra tett szert, amiről a háború előtt álmodni sem mert. A pénz áramlását ügyesen követve sikerült új bérlakást szerezniük, azonkívül egy kis házat Szentlőrincen, egy motorbiciklit és két gépkocsit. A lakás kétszer akkora volt, mint a Kun utcai. A negyedik emeleti ablakok a Teleky térre néztek, a fürdőszobában zománcozott kád állt a háború előtti fateknő helyett, a fürdőszobakályhából pedig meleg víz csorgott. A szülőknek külön szoba jutott, a másik a gyerekeké volt, az erkélyre Ráhel muskátlis cserepeket tett. A gyerekszobába egy használt zongora is került. „Ez aztán az élet”, kiáltott fel Izsák az első este, amikor a család már új otthonában aludt, ahol még a bútorok sem álltak a helyükön. Alattuk a tér nagy sötétje terült el: nincs üresebb és halottabb, mint egy piac zárás után.

A szentlőrinci ház nem volt messze Izsák apjának és anyjának házától; Izsák azonnal el akarta adni: egy percig sem tudott volna ott lakni, azokban a szobákban és abban a kertben, ahonnan idős szüleit könyörtelenül elhurcolták.

A nagy mézszárlás után újjáalakult budapesti zsidó hitközség az eltűntek keresésére indult. Bergen-Belsen, Auschwitz és a többi megsemmisítő tábor könyvében találta meg a nevüket; ez volt az egyetlen fennmaradt nyom ötszázezer magyar zsidóról. Izsák szülei nem szerepeltek a listán: egy tárgy, egy fénykép, egy levél sem maradt tőlük. Mintha életük Földön eltöltött idejét kivágták volna az örökkévalóság evilági szövetéből, és belehajították volna a semmibe. „Miféle teremőnek van joga így eltékozolni a teremőnyeit?” – morfondírozott Izsák, és megvetette a sok tudós véleményét, akik századról századra, az egyiptomi szolgaságtól vagy még azelőttől fogva elmélkedtek az isteni igazságtételről, az igazak jutalmáról és a gonoszok büntetéséről. A bölcsek ezer érvet találtak arra, hogy igazolják annak idő előtti halálát és nagy szenvedését, aki mindig jámboran élt, és annak gazdagsággal megfejtelt dicsőségét, aki megszegte az Örökkévaló törvényeit, legyen a neve áldott. Ezek az érvek ezer és ezer könyvet megtöltöttek. De visszhangjuk szertefoszlott Izsák néma haragjával szemben. „Ahogy a pénz elértektelenedik az emberek között, úgy Isten sem becsüli a lényeket, akiket teremtett” – mondogatta.

Gazdagsága, a gépkocsik és a motorbicikli csak valamennyire vigasztalta. Az Opel Kadett meg a kacskaringós, fényes karosszériájú Borgwardot bérbe adta két taxinak. Azok hetente egyszer visszahozták őket tulajdonosuknak, hogy betartsák a nyugalom napját, és átadják a bevételt. Amikor megkapta a pénzt, Izsák meghívta a feleségét és a gyerekeket egy vidéki ebédre. Saját maga vitte ki őket a városból, ő maga ült valamelyik jármű

volánjához. Ilyenkor igazi úrnak érezte magát. Autót vezetni, ez az életnek ama örömeihez tartozott, amelyre gyerekkora óta vágyott. Mindenáron azt akarta, hogy a gyerekek próbáljanak meg vezetni, pedig lábacsájuk el sem érte a fék- és gázpedált. „Nektek száz ilyenetek lesz” – mondotta. Melléjük ült, hogy kijavítsa rossz mozdulataikat, és megdicsérje őket, ha sikerült gyorsan félrerántaniuk a kormányt. Vasárnap délutánonként anélkül, hogy feleségének és a fiainak egy szót is szólott volna, felült a motorbiciklire, és eltűnt. Repült a két keréken, megrészegevedve.

Most már volt elegendő pénze, hogy a fiai jövőjét építse. Először is szétválasztotta az ikreket, így könnyebbnek ígérkezett külön irányba terelgetnie őket. Az egyiknek tanárnőt fizetett, hogy bevezesse a zenei tanulmányok világába, a másik mellé diákok kerített, hogy megtanítsa a százalék- és kamatszámításra. Benjámint szemében az elmélkedés és a töprengés szikráját vélte fölfedezni, Sámueléban pénz- és hatalomvágyat látott. Szítani akarta a lángocskát, előbb hamu alatti parázsra, majd hatalmas tűzzé.

Fáradhatatlanul hordta haza a könyveket Benjáminnak, mintha a család régi barátait mutatná be. A modernebb szerzőket: Sommerset Maughamot, Lin Yutangot, Graham Greent megtartotta magának. A fiának Goethét, Shakespeare-t és *Az emberiség története a barlangoktól a repülőgépig*-et ajándékozta. Egy nap elment a sakk-körbe, ahol annak idején Jom Tow* is járt. Nem volt már meg senki a régiék közül, a belépés sem volt többé kizárólag a hitközség tagjai számára fenntartva. Az asztalok körül háborús roncsok, részegek, rokkantak időztek.

Ám az egyik sarokban egy ősz hajú férfit gyerekek ültek körbe. „Szeretném, ha az én fiamat is tanítaná” – mondta az öregnek, miközben az már hazafelé készülődött. „Miért ne? – felelte a mester. – Ki tudja. Lehet, hogy nagy tehetség. Amíg ki nem próbáltuk, nem tudhatjuk.”

Sámuel viszont mindig szaladt: az utcán, a barátaival, a futballpályán, este, hazafelé.

Neki az apja egy aranytallért ajándékozott. Mária Terézia császárnő képmása a fia bal füle mellett elnézett a messzeségbe. Sámuel, mielőtt elment volna a sötét érmét a testvérével közös íróasztal fiókjába, azon gondolkodott, vajon ki lehet az a nő. Izsák később finom szemű, vékony aranyláncot csatolt a fiú nyakába. „Ez szerencsét hoz”, mondta, és titokban azt remélte, ha majd játszik a láncsal, hozzászokik az arany érintéséhez. Sétálni mentek; ilyenkor megálltak az ékszerüzletek és a bankok előtt. Elvitte az Országos Takarékpénztár nagy csarnokába is. Festett üvegajtók mögött ezüstróka, idős hölgyek iparkodtak szép kézírással kitölteni betétkönyveiket, izzadó homlokukat puhakalapjuk alá rejtő, sovány és ráncos

* Izsák apja

férfiak vitték megtakarított pénzüket a kasszákhoz. Az ablakok mögött szenvtelen alkalmazottak számolták a pénzt, sarkuknál lapozva a bankjegyeket. Sámuel körülnézett. „Gondolj bele, mennyi pénz lehet ott benn” – mondta egyszer Izsák egy hatalmas kasszára mutatva. A páncélszekrény volt. Sámuel egyszer csak látta, amint nyílik az ajtaja, akár a Tóra-szekrény tárul fel, lassan, súlyosan. Az acéllap nyikorgás nélkül nyílt ki, de mögötte Sámuel csak a sötétet látta. Három férfi közeledett, beléptek, eltűntek. „Bent egy egész nagy terem van teli pénzzel és arannyal – mondta Izsák a fiának. – De oda tilos bemenni. Csak azoknak szabad, akinek engedélyük van.” Sámuel elcsodálkozott. „Miért?” – kérdezte aztán, felnézve az apjára.

„Az arany megvakíthatja azt, aki nem szokott a látványához – felelte titokzatosan Izsák. – De aki jól ismeri, annak megvilágítja az útját.”

Benjámint az otthoni zongora előtt ült. Órákig verte a billentyűket, lassú és halk hangokat, egyszerű hangzatokat csalva ki belőlük, melyeket szomorúnak és szentimentálisnak érzett. Dallamot kötött az iskolában tanult vagy az apja vásárolta könyvekben olvasott versekhez. Lilli asszony, így hívták a zongoratanárnőt, alig vette le a kabátját, máris ott szunyókált tanítványa mellett a széken. Időnként fölriadt, és kijavított egy-egy hibás hangot, legalábbis olyat, amit álmában annak vélt. Ráhel teát hozott be. Aztán nemsokára vége lett az órának.

A gyerekek tizedik születésnapjára Izsák bőkezűen osztogatta az ajándékot. Mindketten új ruhát kaptak kék diáksapkával meg egy egésznapos dunai hajókirándulást. Ráhel boldogan mosolygott, hunyorogva, mint akit vakít a nap. Benjáminnak a sakklexikonon kívül egy százéves ritkaságot ajándékozott, és *A világ száz legszebb költeményét*. Sámuelnek egy kis festmény jutott: egy ékszerdobozon gubbasztó kék papagáj sóvárogva nézi a sok gyöngyöt és aranyat, melyek ragyogása visszatükröződik a háttér piros drapériájában. „Csodálatos – kiáltott fel lelkesen Sámuel. – Tényleg csodálatos.” Benjámint belemerült a sakklexikon magyarázataiba.

*

„Akkor a mindenható Úr Izsákra emelte haragos tekintetét, és így szólt: »Ez lázadni merészelt ellenem és káromolta a sorsát. Szálljon átok házára és családjára. Kínzó angyalok kövessék éjjel és nappal, míg lelke meg nem tisztul és nyelve fel nem hagy a káromlással. Háza legyen békétlenség fészke, és leszármazottai szenvedjenek vétke miatt.«”
Így írt sok évvel később Izsák egyik fia, arra a szenvedésekkel teli időszakra visszagondolva, amely a boldog évekre következett. A mondatok kissé emfatikusak voltak, biblikus témájú tragédiába illők, de azért kifejezték, milyen sors jutott később a két gyereknek.

Épp, mikor úgy nézett ki, hogy Jom Tow nagy-

papa álma és a rabbi próféciája valóra válik,* egy kemény csapás darabokra is zúzott mindent. A gazdagság olyan hirtelen csúszott ki Izsák keze közül, mintha valami láthatatlan erő homokszemékké változtatta volna az aranyat.

Mindent, ami adatott neki, elvettek tőle. Két rendőrtiszt jelent meg nála. A gépkocsik lefoglalási parancsát a halálos ítélet szertartásosságával nyújtották át. Gépjárművet birtoklásossággával nyújtották megsejtésének számított. Azokban a forradalmi időkben úgy hullottak a gépkocsitulajdonok, mint fejek a guillotine alatt. Izsák, a legrosszabtból felve, átadta a kocsikat – ott álltak frissen fényezve a kapu előtt – és a tulajdoni lapokat. „Ha jól tudom, van egy motorbiciklijed is” – mondta az egyik rendőr, a másik pedig hevesen bólintott. „Pontosan így van.” A parancs megfellebbezhetetlen volt: „Azt is át kell adnia.” Izsák próbált tiltakozni: „Személyes használatra van, kell a munkámhoz.” Aztán pár pillanatnyi mérsékelt ellenállási kísérlet után átadta az indítókulcsokat. „Természetesen kártalanítást kap – mondta az egyik rendőr –, pedig igazi burzsujként kizsákmányolás céljára használta a járműveket.” Izsák követte tekintetével a rendőrök vezette kocsikat. Karosszériájukon egy csodálatos nap fénye tört meg, vakító sugarakat szórva. Az utca végén fölragyogott a fényesség, mintha a gépkocsik el akartak volna köszönni tulajdonosuktól – legalábbis Izsák így érezte –, aztán semmi, vége. Eközben egy telefonon kihívott harmadik rendőr átvette a motorbiciklit. „Hogy száradnál el” – csikorgatta a fogát Izsák a rendőr felé, aki felpattant a griffmadárra. Harminc-nyolcvan méterrel arrébb fel is bukott, de Izsák a legcsekélyebb megalégedést sem érezte, hogy ilyen hamar fogott az átok. „Tessék. Rögtön tönkreteszik nekem azt a gyönyörű motorbiciklit – gondolta. – Három nap múlva nem lesz rajta egy ép csavar. Legalább vezetni tudna az a disznó.

Az első csapást követte a többi. Izsáknak át kellett adnia a szentlőrinci házat és a nemrég vett, Nagyfuvaros utcai zöldség-gyümölcs bódét is, amihez pedig nagy kereseti reményeket fűzött. Az átadási ceremónia mindig gyors és ellentmondást nem tűrő volt, az állami funkcionáriusok arca mindig merev, a polgár Izsák tekintete pedig egyre sötétebb.

A gazdagságról, jólétről, kényelmes életről szóló álmokból csak a borbély maradt meg, aki változatlanul átvált vasárnaponként a szemközti üzletből. Izsák leült a szoba közepére állított székre, a borbély pedig, miután kipakolta az ebédlőasztalra a szerszámait – borotvaszappant, egy tálkát, különféle borotvákat és egy alumínium foglalatú ecsetet –, nyaktól lábíg letakarta fehér lepedővel.

* A regényben a nagypapa álmot lát, amelyben megjelenik egy zöld elefánt. A rabbi értelmezése szerint ez azt jelenti, hogy ebben a családban valakinek elhivatása van.

Ezután hosszú beszélgetésbe fogtak, miközben Izsák arca eltűnt a fehér habban. „Maga aztán igazán úr” – ismételte el minden vasárnap a borbély, és aprót sóhajtott. A kisiparos és kuncaftjának szavait utalások és nosztalgia szőtte át. Később a borbély rátért a hét kizárólag politikai jellegű vicceire – ekkor már az utolsó szalakat nyírta az arc ráncáiban. Sok volt a ránc, és nem múlt el vasárnap, hogy Izsák ne kapott volna egy kis karcolást, hol az állára, hol a füle mellé, hol az állkapcsára vagy a nyakára. A borbély a kis vágásokra cigarettapapírt szorított, melyet az alvadt vér tartott meg.

Miután kisajátították az üzletét, Izsák egy állami élelmiszerüzletben talált munkát, ott történt, hogy a sors (vagy a történelem?) ismét lesújtott rá, ezúttal még keményebben. Izsák a pult mögött állt, amikor belépett egykori barátja, Démy Johanna, egy kemény vonású és kenyértészta szerűen puha testű nő. A férfi elég kellemesen meglepve emelte rá a tekintetét. A nő úgy tett, mintha nem ismerné meg. Két kiló almát kért, és fizetett. Amikor Izsák átnyújtotta a visszajárót, keze finoman súrolta az asszony tenyerét. Azt hitte, felébredt benne egy régi nyár emlékét: valamelyik lebombázott ház romjai közé vezetete, és egy már gyomtól zöldellő homokkupacra fektette. „Nem is gondoltam volna – suttogta utána Johanna, miközben a ruháját igazgatta. – Ügyes vagy.”

Ekkor a nő hirtelen visítózni kezdett. „Maga becsapott! Én húszast adtam, és maga tízesből adott vissza! Be akart csapni! Hívom a rendőrséget!” A kiabálásra összeszaladtak az emberek. A rendőrség sem váratott magára. Izsák arca elfehéredett, amikor csalás miatt elvitték. „Ezek a volt polgár kereskedők nem akarják észrevenni, hogy megváltoztak az idők”, sziszegte a kommunista párt kerületi megbízottja.

Ráhel többször meglátogatta a börtönben. A budapesti ügyvédi munkaközösség legjobb ügyvédjét fizette meg. Az ügyvédnek Izsák – nagyon óvatosan – bevallotta, hogy ismeri vádlóját. „Nem volna értelme botránynyt szítani – mormogta az ügyvéd. – Azt akarja, hogy a családját is tönkretegyék? Nem, hagyjuk.”

Izsák beletörődött a legrosszabba. Mint valami bűnbak, engedelmesen várta a vád által kért egy év börtönbüntetést. „Ha ez a vége, ám legyen! Végződjék hát szarul minden!” A tárgyaláson azonban fölmentették. A Démy Johanna szemtanúja nem tudta megmondani a bírák előtt, milyen színű a tízes és a húszas bankjegy. Johanna nem erősködött. Eltelt a bosszúval, vagy csak annyira buta volt, hogy zátonyra futott a saját machinációiban? Izsák inkább az első feltételezésre gondolt.

Lefogyva érkezett haza. Szeméből csak úgy süttött az elkeseredés. Örömtelen és kedvetlen volt körötte a világ, se kocsik, se kilátások, se szerelem, se szórakozás. A legjobb barátai egyikét-másikát

elvitték munkaszolgálatra, javítómunkára. Ráhel otthon hallgatag volt, megtörte a fárasztó, örömtelen munka a piac szalámiüzletében. De nem a fizikai igénybevételbe és a pult mögött töltött, tizenhat órás, hosszú napokba fáradt bele, mint hajdanán, hanem abba, hogy nem mosolyoghatott. A „standon”, ahogy németesen nevezte bódéját, mindig széles mosollyal próbálta odacsalogatni a járókelőket, férfiakat és nőket egyaránt. Ilyenkor valójában arra a pénzre mosolygott, amit bevételként hazavinni remélt. De most miért mosolygott volna? Ugyan mit vihetett haza a havi fizetésén és azon kívül, hogy belenyugodott: meg kell élnie egy zavaros időszakban, melynek sosem lesz vége? Izsák és közte a fedélen kívül csak ez volt közös: a reménytelen, egyhangú erőfeszítés, hogy még egy nap bizottságot ajándékozzanak gyermekeiknek.

Benjámín és Sámuel is meg volt zavarodva. Otthon reménytelen, félelemmel teli szavakat hallottak. Ráhel most széderre nem maceszt vett, amit pedig annyira szerettek, hanem savanyú, élesztős, hétköznapi kenyeret. Azt tanácsolta, ne mutassák, hogy ragaszkodnak a vallásukhoz. „Zsidók vagy keresztények, ma már úgyszincs különbség – mondta. – Isten nincs, és slussz.” A fiúk nagyobb barátaik levetett ruháit hordták, vagy olyat, amit anyjuk használtan vett. Az iskolában, a padon könyökölve hamar elnyűtték, kilyuggatták a zakókat. A tanárokból félelem sugárzott, volt, akiből az új társadalmi rend iránti elfojtott, sötét gyűlölet. A fiúk lelkét az üldöztetés érzése kínozza. Mivel hivatalosan polgári származásúnak sorolták be őket, minden pillanatban valami büntetést vártak szégyenkezve. De nem tartottak bűnbánatot, és nem tagadtak meg semmit. Nem hittek semmi: sem magukban, sem azoknak – elvont lények, egy környezet, egy tudatalatti – az érvelésében, akik ellenségnek látták őket.

Ekkor Izsák feladta. Miután megfosztották javaitól, megalázták a fiaiban, hogy ne lásson, elfátyolozta a szemét. Egy nap felpuffedt arccal ébredt. Arcbőre sápadt, nyúzott volt, karja erőtlen. A fájdalom a lábától a nyakcsigolyáig kúszott. Felkelni sem tudott: tagjait hirtelen álmoság kerítette hatalmába, és az ágyhoz szögezte. „A fene egye meg – morgott –, valaki rámragasztotta az influenzát.” De a betegség, amely először rendítette meg alapjaiban a létét, nem influenza volt. A bizonytalanság és az elkeseredés szövetkezett, hogy megszerezzék őt. Eltelt a nap, és éjszakai álmában Izsák szervezetének maradék védekezőereje is elszállt. Hagyta, hogy életereje kiszikjon testéből, mint aki egy galambot hagy elröppenni. A szerelemre gondolt, nehezen megkülönböztethető arcok és testek jutottak eszébe. A jólétre, a gazdagságra gondolt: mind hiábavalóságnak látszott. A fiaira gondolt: távoli, halvány alakoknak tetszettek. „Nincs semmi?” – kérdezte magát a lidércnyomás közepette. Majd ez a haraggal elegy csodálkozás is el-

tűnt, és átadta helyét a távolság és a keserű, reményvesztett közöny érzetének. Így lelte a hajnal, puffedt vétagokkal, kiszáradt lélekkel.

Néma napok következtek. Izsák szobájában szinte észrevétlenül váltotta egymást a sötétség és a fény. Napok, hetek teltek értelmetlenül. Amikor a gyerekek hazajöttek az iskolából, lábujjhegyen közlekedtek, Ráhel hallgatott, és a férje testét fürkészte, de nem értett semmit.

Talán az örökkévalóság volt, vagy a halál. Izsák sokáig feküdt így, várva, hogy visszaáramoljanak zsigereibe a nedvek, és teste visszanyerje régi egyensúlyát. De a betegséggel ellentétben, amely hirtelen és váratlanul jött, minden olyan lassú, olyan hihetetlenül lassú volt.

A negyedik hónap végén azt kívánta, hozzanak neki papírt és ceruzát. Ráhel elnémulva nézett rá, mert azt hitte, a férje úgy érzi, közeleg a halál, és le akarja írni végakarátát. Amikor Izsák elszunnyadt, és ujjai közül kicsúszott egy papírlap, az asszony értetlenül olvasta: „Az álmok nem hazudnak.”

*

Később hét éve volt rá, hogy meggyőződjék az ellenkezőjéről. Mintha lassan, szinte változatlanul, dermedten folyt volna az idő. Izsákot egy állami élelmiszerüzlet-lánc hivatalába helyezték, egy sötét alagsorba. Onnan indult napi körútjára, felkereste a viszonteladókat, hogy feljegyezze a rendeléseket, és megrendelje az árut. Ahogy az arcvonásai, érzékenysége is élesebb lett. Kollégáinak, főnökeinek minden pillantását, legapróbb mozdulatát is megjegyezte. Hogy a kedvükbe járjon, milliméterre kiszámította a reakcióit. A cukorkák, jelvények, régi könyvek, amelyeket ajándékba adott, akkoriban a megkülönböztetett figyelemesség jelei voltak. Neheztelés nélküli, hízogó szavai kitéltették az emberek között keletkezett hatalmas távolságokat. Izsák kis bástyát épített maga köré jóakaratból.

Amikor eljött a gyerekek bármicvója, meg akarta ismételni apja gesztusát. Feleségét elküldte látogatóba az egyik rokonhoz, és leült az ikrekkel beszélgetni. Kis híján nevetett, amikor elmesélte a zöld elefántos álmod. Nevetett magán, a saját reményein, a világon. A fiai? Nem ígértek már semmit. „Micsoda röhej – mondta Benjámín egy árnyalatnyi haraggal a hangjában. – Csoda a rongyok között” – dohogott. Sámuelnek elsötétedett az arca, de nem szólt semmit.

A két fiú jó ideje nem követte az apjuk által kijelölt ösvényt, Benjámín már a bármicvója előtt félretette a könyveket. Iskola után órákat töltött barátaival, játszott, vagy könyvet, régi képes újságot, ceruzát csereberélt. Szokása lett, hogy esténként, amikor összegyűlt a család, figyelte és gyűlölködő iróniával kommentálta apja mozdulatait. „Miért csapsz akkora zajt, amikor eszel?” – mondta. Vagy ha Izsák könyvet vett a kezébe: „Úgyis tudjuk, hogy egy perc múlva elalszol.

Úgy teszel, mint aki olvas, hogy nyugtod legyen.”

Sámuel semmi érdeklődést nem mutatott a pénz, vagy az akkor engedélyezett kiskereskedelmi formák iránt. Néha olvasgatta a fivére által félretolt könyveket, különösen a történelmi tárgyúakat. Bezárkózott a szobájába. „Másképp nem tudok tanulni” – mondta, és kizárta a testvérét is. A gimnáziumban a két fiú tisztelte a tanárokat. Jó gyerekek, mondták róluk. Sosem verekszenek, nem vitatkoznak, észre sem venni, hogy vannak.

Már a vége felé járt a hetedik év is. Az esők elmosták a szürke úttesten a vidéki szekerek hagyta zöld lócitromokat, a nyolcadik kerület kéményei újra pőfékelték a szénfűtés feketés füstjét, Izsák pedig egy zűrös és zajos nap után látta, hogy mint valami álomban, egy teherautó húz el az ablak alatt. A teherautó egymásra dobált, véres tetemekkel volt megrakva. Kőbánya felé robogott. Izsák még idejében elfordult az ablaktól ahhoz, hogy lássa: fiain már ott a lódenkabát, indulnak, hogy belekeveredjenek abba a szörnyű zűrzavarba, ami odakint kitört. Mintha ördög bújtt volna beléjük. „A világ változik. Mi is ott akarunk lenni.” „Mit akartok csinálni? Megőrültetek? – csapott le Ráhel éles hangja. – Azt akarjátok, hogy lelőjenek benneteket? Ha az utcán találunk, elvisznek, mint a kutyákat.” Az asszony, aki tehetetlen volt fiai állatias dühével szemben, összekulcsolt kézzel, könnyes szemmel térdre vetette magát: „Esküszöm, hogy nem mentek el itthonról, esküszöm! Dögöljek meg, mint egy rühes kutya, ha elmentek itthonról!”

Izsáknak csak egy perc gondolkodásnyi ideje maradt. Odakinn megvadult értelmiségiek, tétova munkások és hívő parasztok együtt a golyóbis néhány fanatikusával ordítva fel akartak forgatni mindent. Izsák nem értette. De emlékezett a felszólításra: „Izrael népe, zárkózz be szobáidba!” Rávetette magát a fiaira: „Ti csak maradjatok a seggeteken – kiabálta, miközben elkapta kabátjuk szárnyát és hajtókáját. A díványra, a karosszékbe lökte őket. – Égyelőre még én felelek értetek.”

„Ki előtt?” – tört ki Benjámín.

A kérdés úgy érte, mint egy késszúrás.

„Önmagam előtt, ha tudni akarjátok” – kiabálta Izsák.

Az alkonyatot lángok világították be, és lövésektől, kiáltásoktól visszhangzott. Otthon mindenki mozdulatlan volt, néma. Megérkezett Grün Zelma és Sherman Tibor, eljöttek a szomszédok, hogy megkérdezzék azt a hóhem Izsákot, mi folyik ott, mi lesz a vége a zűrzavarnak. „Ki kell várni, míg megéri az idő” – mondta. A rákövetkező tíz napban kitört a polgárháború. Lövöldözés, verekezés, pillanatnyi fegyverszünet nélkül. Impozáns tüntetések hömpölyögtek a körúton, a nagy tereken, még olyan másodlagos artériákon is, mint a Népszínház utca. Senki sem dolgozott, úgy tet-

szett, a város mindenféle lézengő hatalmas tanácskozó- és találkahelyévé változott. Nem ünneppé, hanem vég és cél nélküli fel-alá kóválygássá. A nyolcadik kerületi zsidók bezárkóztak otthonaikba, várva, hogy valamiféle egyértelmű jel érkezzék az eseményekről. „Most minden goj bennünket fog hibáztatni – hajtogatta egy fotelba szegezve Grün Miska Izsákéknál. – Lehet, hogy visszajönnek a horogkeresztesek, és mindnyájunkat belelőnek a Dunába” – mormogta el naponta húszszor Zelma. A lánya, Ráhel helyett, aki fel sem kelt az ágyból, ő gondoskodott a főzésről és a házimunkákról. Ráhel csak a hideg vizes borogatásokat cserélgette a homlokán, és sóhajtozott: „Ezt is rám mérte az Örökkévaló, hogy elviseljem, ezt is. Hogy dögöltem volna meg, mint egy rühes kutya, mielőtt a világra jöttem.” A fiúk egymás között sustorogtak. Titkos szökési terveket szőttek, mert Izsáknak, az egész rokonság parancsára, kulcsra kellett zárnia az ajtót. A két fiúgyermek volt a család legdrágább kincse, a nagybácsik, nagynénik, unokatestvérek és a kövér Zelma mind csak értük reszkettek. Úgy tűnt, mintha visszatért volna az üldöztetések ideje, míg valójában odakint csak a szabadság tragikus színjátéka folyt.

A rádiók éjjel-nappal be voltak kapcsolva, így aztán november elején egy hajnalon Izsák hallhatta a miniszterelnök – egy goj, de rendes goj, ahogy Sherman Rezső és Klein Sándor definiálta – felhívását a világ nemzeteihez. Magyarországot szovjet páncélos erők megszállása fenyegette. A szabad nemzetektől kértek segítséget. Aztán hosszú csönd, és nem sokkal később a távolból, az első ágyúdőrej. Izsákénál, a földön, a karosszékben ülve, de még a fürdőkádban is egy tucat rokon aludt, készen, hogy döntsenek, vagy ha kell, együtt haljanak meg, mint épp tizenkét évvel azelőtt.

Amikor az első tankok megérkeztek, kitört a családi pánik. Senki sem tudta pontosan, mitől féljen. Csak sűrűsödött a félelem, ott állt a levegőben, belebújt a testekbe. Később az utcáról, a tetőről kilőtt sorozatok azt sugallták, tanácsosabb lemenni az óvóhelyre, ahogy a háború utolsó hónapjaiban is tették. „Elviszik a diákokat, *Holihe wehas* – kiabálta Zelma a lányának. – Rejtsétek el őket, csináljatok valamit. Mondtam én, hogy a sötétségben kell élni!” Grün Miska csak mormogott cukorbetegre jellemző, nagy fényes ajkai között: „hogy a rosseb egye meg őket, a ronda róséi!” Hogy kiről beszélt, nem lehetett pontosan érteni. Érezte az ellenség közelségét, de hogy ki is az valójában, nem sikerült megtudnia.

Izsák egy éjjelen fölbredt, és a föld alatti óvóhely sötétjéből, annyi év után először az Úrhoz fordult: „Hova tegyem a fiaimat? Mondd meg nekem te! Küldjem világgá őket, most, hogy alig őrzik a határokat? Rejtssem el őket, kotoljak rajtuk, mint tyúk a tojásain, hogy megmentssem az irhá-

jukat, vagy hagyjam, hogy menjenek ki abba a büdös, rohadt rosseb világba? Mondd meg nekem te, mit csináljak. Még a zöld elefántodat is elküldted, hogy csodát trombitáljon!" Ezt mondta magában, majd anélkül, hogy bárkitől is tanácsot kért volna, elhatározta: megoldja egyedül a feladatot.

„Tényleg két szar alak vagytok! – kiabált Benjámín. – A házból már minden fiú kiszökött, lehet, hogy Bécsben vagy Ausztráliában vagy Amerikában vannak, mi meg itt rohadunk meg, mint a kutyák!" Izsák összerázkódott a sértésre, megfordult, és csak úgy záporoztak pofonjai a fia arcán. Aztán fogta a nyúlászorkalapját, szó nélkül kiment az óvóhelyről az utcára, ahol ropogtak a puskák, és halomban álltak a holttestek a járda mentén. Este ért haza, néhány perccel a kijárási tilalom után. „Most már mehettek, ha akartok. Elintéztem mindent. Csak fel kell kapaszkodnotok egy teherautóra. Az ember felejtse el, hogy fiaikat nemzett. Most pedig ágyba! Holnap ötkor ébresztő!" Visszamentek az óvóhelyen töltött napok alatt üresen maradt la-

kásba. Elalvás előtt Izsák még így káromkodott magában: „Segítsd őket, a hétszentségit, segítsd őket, hallod?" Aztán egy szó, egy sóhaj nélkül alamerült a reménytelen álm sötét kútjában.

Éjszaka Ráhel sírva, nyögdécselve megpakolt két iskolatáskát fehérművel és jóféle kolbásszal. Úgy szorította magához a fiait, akár egy állat, a pusztaság szeretetével. Beszívta kamaszosan büzös leheletüket. Eljött a hajnal és az indulás. „Miért mérted rám ezt is, hogy elviseljem?" – könyörgött Ráhel. Izsák viszont már nem kereste sem magában, sem maga körül az Urat. Egy nyilvános vécé sárga házikójának árnyékában, ahonnan a teherautónak indulnia kellett, hirtelen akkora erő érzett magában, amekkorát még életének legnehezebb napjaiban sem. Talán a fiai, akiket sosem fog viszontlátni, egy nap beteljesítik a régi ígéretet, amely még mindig pislákol benne, akár valami rejtett lángocska. „Ne felejtsetek el, kik vagytok!" – mondta, mielőtt a teherautó motorja elnyomta volna a hangját.

BudaPesti Negyed

Szerkeszti: Gerő András (főszerkesztő)
Berkovics György (szerkesztő)

Dupla szám: 6.-7. szám témája:

A MODERN METROPOLIS (AMERIKAI SZERZŐK)

A tartalomból:

- Paul Boyer** : Az amerikai nagyvárosok erkölcsrendészeti reformjainak két arca
Peter Jelavich: A berlini kabaré, mint a metropolis-lét montážsa
Andrew Lees: A nagyvárosi környezet német és amerikai elemzése és értékelései
Carol Willis: A New York-i Empire State Building felépítése
Robert Fishmann: A külvárosok határán születő új amerikai város
Lynne Hollen Lees: A 90-es évek városi közterei: világméretű kitekintés

A Budapesti Negyed szerkesztőségének címe:

1052. Budapest, Városház u. 9-11.

Telefonszáma: 117-2033